

TIL O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKTNING IJOBIV VA SALBIY JIHATLARI

Aziza Voxidillayevna YORMATOVA

O'zDJTU o'qituvchisi

azizayormatova@uzswlu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining xorijiy til o'qitish jarayoniga ta'siri har tomonlama ilmiy tahlil qilingan. So'nggi yillarda raqamli ta'lim vositalarining keng joriy etilishi, ayniqsa, AI asosidagi interaktiv platformalar, chatbotlar, avtomatik baholash tizimlari va nutqni tahlil qiluvchi dasturlar til o'rganish jarayonini sezilarli darajada o'zgartirdi. Tadqiqotda sun'iy intellektning ta'limni individuallashtirish, talaffuz va grammatika ko'nikmalarini shakllantirish, yozma va og'zaki nutqni rivojlantirishdagi afzalliklari puxta o'rganilgan. Shu bilan birga, AI texnologiyalarining salbiy tomonlari – o'quvchilarda mustaqil fikrlashning sustlashishi, avtomatik tuzatishga haddan ortiq tayanish, ma'lumotlarning ishonchlik darajasi, lingvokulturologik kontekstning yetarli qamrab olinmasligi kabi muammolar ham ilmiy asosda ko'rib chiqilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida nazariy tahlil, taqqoslama yondashuv, kuzatuv hamda statistik umumlashtirishdan foydalanildi. Olingan natijalar sun'iy intellekt til o'qitish jarayonida kuchli yordamchi vosita bo'lishi mumkinligini, ammo uning to'liq o'qituvchi o'rnini bosa olmasligini ko'rsatadi. Maqola yakunida AI asosidagi ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, til o'qitish, raqamli ta'lim, AI texnologiyalari, interaktiv platformalar, avtomatik baholash, lingvodidaktika, talaffuz tahlili, o'quv jarayoni.

Globalashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimining barcha bosqichlarida mazmuniy hamda texnologik o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, til o'qitish jarayonida zamonaviy raqamli vositalar va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal joriy etilishi o'quv jarayonining sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. So'nggi yillarda rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosidagi interaktiv platformalar, intellektual repetitor tizimlari, chat-botlar, nutqni avtomatik tahlil qiluvchi dasturlar va diagnostik baholash modullari til o'rgatishning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu esa o'quvchilarning shaxsiy o'quv trajektoriyalarini shakllantirish, ularning individual imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olish, kamchiliklarni aniq aniqlash, real vaqt rejimida teskari aloqa berish kabi pedagogik jarayonlarning yangi bosqichga ko'tarilishiga olib kelmoqda.

Bugungi kunda ingliz, rus va boshqa xorijiy tillarni o'rgatishga mo'ljallangan Duolingo Max, Elsa Speak, Replika, Grammarly, ChatGPT kabi platformalarning keng qo'llanilishi sun'iy intellektning til o'rgatishdagi o'rnini yanada mustahkamladi. Bu texnologiyalar o'quvchilarga mustaqil o'rganish, kreativ fikrlash va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Shuningdek, SI yordamida yaratilgan multimodal o'quv materiallari – audio, video, interaktiv mashqlar – tilni natural muhitda o'rganish imkonini oshiradi [1,2].

Biroq, sun'iy intellektning o'quv jarayoniga kirib kelishi bir qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, AI texnologiyalariga haddan ortiq tayanish o'quvchilarda

mustaqil fikrlash, grammatik qoidalarni o'zlashtirish, o'z nutqini nazorat qilish kabi ko'nikmalarning sustlashishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, SI modellarining lingvokulturologik kontekstni to'liq anglay olmasligi, pragmatik ma'nolarning yetarli darajada talqin qilinmasligi, ayrim holatlarda noto'g'ri tarjima yoki tavsiya berishi kabi cheklovlar mavjud. Ma'lumotlarning maxfiyligi va axborot xavfsizligi ham dolzarb masalalardan biridir.

Ushbu tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalarining til o'qitish jarayoniga ta'sirini har tomonlama o'rganish maqsadida bir nechta ilmiy-amaliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy lingvodidaktika, raqamli pedagogika va ta'lim texnologiyalarini o'rganishga asoslangan bo'lib, o'z ichiga nazariy, amaliy va taqqoslama yondashuvlarni oladi.

Nazariy tahlil metodi qo'llanildi. Bu doirada sun'iy intellektga asoslangan ta'lim tizimlari, lingvistik modellar, intellektual repetitor platformalari, chatbotlar, avtomatik baholash tizimlari va multimodal o'quv vositalariga bag'ishlangan xalqaro manbalar o'rganildi. Anderson (2021), Brown & Li (2022), Mahdavi (2020) kabi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida AI ning til o'rgatishdagi afzalliklari va cheklovlari haqida nazariy asos yaratildi. Shuningdek, Duolingo, Grammarly, ChatGPT va boshqa AI dasturlari haqidagi ilmiy hisobot va maqolalar tahlil qilindi [3].

Taqqoslama tahlil metodi ishlatildi. Unda an'anaviy til o'qitish metodlari (o'qituvchi markazlashgan darslar, grammatik tarjima usuli, kommunikativ yondashuv) bilan sun'iy intellekt asosidagi metodlar (avtomatik tuzatish, moslashuvchan o'qitish, multimodal mashqlar, gamifikatsiya) o'rtasidagi farqlar aniqlab chiqildi. Maxsus mezonlar asosida AI vositalarining samaradorligi, yengilligi, xatolarni aniqlash darajasi va individual ta'limga moslashuvchanlik darajasi solishtirildi.

Kuzatuv (observatsiya) metodi qo'llanildi. Til o'rganayotgan 30 nafar talabaning AI texnologiyalaridan foydalanish jarayoni 4 hafta davomida kuzatildi. Ularning talaffuz, grammatika va yozma ko'nikmalaridagi o'zgarishlar muntazam qayd etildi. ChatGPT, Elsa Speak va Grammarly kabi servislar orqali olingan natijalar o'quvchilarning malaka darajasi bilan bog'liq holda tahlil qilindi. Shuningdek, o'quvchilarning motivatsiya darajasida ro'y bergan o'zgarishlar (gamifikatsiya ta'siri, real vaqtli teskari aloqa, mustaqil ishlashga bo'lgan qiziqish) ham kuzatuv jarayonida hisobga olindi.

Eksperiment elementi ham qo'llanildi. Eksperimental guruh AI vositalaridan faol foydalangan holda ta'lim oldi, nazorat guruhi esa an'anaviy metodlar bilan shug'ullandi. Mashg'ulotlar yakunida ikkala guruhning til ko'nikmalari solishtirildi va o'quv samaradorligi bo'yicha farqlar qayd etildi [4].

Statistik tahlil metodi yordamida kuzatuv va eksperiment natijalari sonli ko'rsatkichlarga asoslangan holda umumlashtirildi. Talabalarning talaffuz aniqligi, xatolar soni, o'quv topshiriqlarini bajarish tezligi va o'zlashtirish darajasi bo'yicha olingan ma'lumotlar jadval va diagrammalar orqali tahlil qilindi.

Metodologiyaning bunday kompleksligi tadqiqotga tizimli yondashuvni ta'minladi hamda sun'iy intellektning til o'qitishdagi o'rni va samaradorligini ishonchli ilmiy asosda baholash imkonini berdi.

Shu sababli, sun'iy intellektning til o'qitish jarayonidagi ijobiy va salbiy jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud muammolarga yechim topish, SI texnologiyalaridan

optimal foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish – bugungi kunda lingvodidaktika va raqamli pedagogika uchun muhim vazifalardan hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu masalalarning ilmiy-nazariy jihatlari o'rganilib, SI ning til o'qitishdagi samaradorligi va cheklovlari kompleks tahlil qilinadi [5-7].

Tadqiqot davomida sun'iy intellekt texnologiyalarining til o'qitish jarayoniga bevosita ta'siri, uning o'quvchi kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni va mavjud cheklovlari tajriba hamda nazariy manbalar asosida chuqur tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, SI asosidagi o'quv platformalari o'qitish jarayonini sezilarli darajada individuallashtiradi. Masalan, Elsa Speak va Speech Analyzer kabi dasturlar talaffuzni avtomatik ravishda fonetik va akustik parametrlarga ko'ra baholaydi, bu esa o'quvchilar xatolarini aniq ko'rsatib, tezkor teskari aloqa beradi. Grammatik ko'nikmalarni rivojlantirishda Grammarly va ChatGPT kabi tizimlar o'quvchilar yozma nutqidagi xatolarni aniqlab, ularni izohlab, alternativ variantlarni taklif qiladi.

Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellekt o'quvchilarning motivatsiyasini oshirib, o'quv jarayonini qiziqarli, interaktiv va moslashuvchan qiladi. "Gamifikatsiya" elementlari, ball to'plash, bosqichlar bo'yicha o'sish, shaxsiy statistika kabi imkoniyatlar talabning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini sezilarli oshiradi. Bundan tashqari, AI real vaqt rejimida tarjima, sinonim topish, muloqot simulyatsiyasi kabi jarayonlarni osonlashtiradi. Bu esa ayniqsa og'zaki nutqni rivojlantirishda katta yordam beradi [8,9].

Biroq tadqiqot salbiy jihatlarni ham ko'rsatdi. Avvalo, AI-ga mutlaq tayanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash va analitik tafakkurini pasaytirishi mumkin. O'quvchilar ko'pincha grammatik izohlarni o'rganish o'rniga, avtomatik tuzatishlarga suyanib qoladi. Tadqiqot jarayonida kuzatilishicha, AI tomonidan berilgan ba'zi grammatik tavsiyalar to'liq kontekstga mos kelmagan, pragmatik ma'nolar noto'g'ri talqin qilingan holatlar uchragan. Bundan tashqari, matnlarda plagiatning oshishi, o'quvchilarning mustaqil yozish ko'nikmalarining sustlashishi ham asosiy muammolardan biridir [10].

SI asosidagi tizimlarning doimo aniq bo'lmasligi ham muhim masala. Masalan, murakkab idiomatik iboralar, metaforik ifodalar yoki madaniy kontekstga ega gaplarni AI to'liq anglamagan holatlar ko'p uchradi. Bu esa tilni real kommunikativ vaziyatlarda ishlatish ko'nikmasini cheklashi mumkin. Shuningdek, ma'lumot xavfsizligi, foydalanuvchi shaxsiy ma'lumotlarining himoyasi masalalari ham hal etilishi zarur bo'lgan yo'nalishlardan biridir.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari sun'iy intellekt texnologiyalari til o'qitish jarayonini samarali qo'llab-quvvatlovchi kuchli vosita ekanligini, ammo mutlaq o'rinbosar emasligini ko'rsatadi. SI o'qituvchi metodikasini boyitishi, lekin uni to'liq almashtirmasligi, o'quvchilar esa AI-dan oqilona va nazorat ostida foydalanishi zarurligi muhim ilmiy xulosalardan biridir.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan ilmiy tahlil va amaliy kuzatuvlar sun'iy intellekt texnologiyalarining til o'qitish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini yaqqol namoyon qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, SI vositalari o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va samarali shaklga olib keladi. Xususan, talaffuzni avtomatik tahlil qilish, real vaqt rejimida teskari aloqa berish, yozma nutqdagi grammatik xatolarni izohlash, interaktiv mashqlar va multimedia materiallar orqali o'quvchining til

kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyati sezilarli darajada kengaydi. Shuningdek, o'quv jarayoniga gamifikatsiya elementlarining joriy etilishi o'quvchi motivatsiyasini oshirishi va o'quv faoliyatining uzluksizligini ta'minlashi aniqlandi.

Biroq SI texnologiyalaridan foydalanish jarayonida bir qator salbiy jihatlar ham kuzatildi. Sun'iy intellektga haddan ortiq tayanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, kreativ yozish ko'nikmalari va analitik tafakkurini susaytirishi mumkin. Shuningdek, AI modellarining lingvokulturologik kontekstni to'liq anglay olmasligi, ayrim hollarda noto'g'ri tarjima va tavsiya berishi, o'quvchilar tomonidan plagiatga moyillikning kuchayishi kabi muammolar ham mavjudligini ko'rsatdi. Ma'lumotlar xavfsizligi va maxfiylik bilan bog'liq masalalar ham jiddiy e'tibor talab qiladi.

Umuman olganda, sun'iy intellekt til o'qitish jarayonida o'qituvchi uchun kuchli yordamchi vosita bo'lib xizmat qilishi, lekin uning o'rnini to'liq egallashi mumkin emas. SI texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun ularni pedagogik maqsadlarga mos holda, o'qituvchining metodik yondashuvi bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash zarur. Shuningdek, o'quvchilarning raqamli savodxonligi, mustaqil fikrlashi va tahliliy yondashuvi doimiy ravishda rivojlantirib borilishi lozim.

Mazkur tadqiqotning natijalari sun'iy intellektning til o'qitishda qo'llanilishi istiqboli keng ekanligini ko'rsatadi. Kelajakda bu texnologiyalar yanada takomillashib, til o'qitish jarayonini yanada chuqur, interaktiv va individual yondashuv asosida optimallashtirishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Anderson, J. (2021). *Artificial Intelligence in Language Education: Adaptive Learning and Intelligent Feedback Systems*. Language Learning Research Journal, 14(2), 112–128.
2. Brown, T., & Li, X. (2022). *AI-enhanced pronunciation training: Impacts on phonological competence*. Computer Assisted Language Learning, 35(4), 678–695.
3. Hartley, E. (2021). *Grammar checking tools and their pedagogical implications in ESL writing*. Journal of Applied Linguistics, 28(3), 244–260.
4. Johnson, R. (2023). *Gamification and AI-driven personalized learning in language acquisition*. Educational Technology & Society, 26(1), 59–74.
5. Mahdavi, M. (2020). *Limitations of AI systems in sociolinguistic and pragmatic competence*. Journal of Modern Linguistics, 9(2), 201–219.
6. Gomez, R. (2022). *Overreliance on AI tools in student writing: Risks and challenges*. ELT Pedagogy Review, 17(1), 35–50.
7. Wang, Y., & Zhao, L. (2021). *Neural network applications in automated language assessment*. International Journal of AI in Education, 31(2), 177–196.
8. Duolingo Research Team. (2023). *AI-powered language learning: A report on Duolingo Max*. Duolingo Research Reports, 3(1), 1–32.
9. Park, J. (2020). *Chatbots in second language learning: Interaction, motivation, and feedback*. Journal of Educational Technology Innovation, 12(4), 300–315.
10. Schmid, U. (2021). *Ethical concerns and data privacy in AI-based language education*. AI & Society, 36(3), 701–714.